

Міжнародна кримінальна юстиція: індивідуальний підхід

Юлія ЦИРФА

Geheime Reichsfache!

«Злочини проти міжнародного права здійснюються людьми, а не абстрактними суб'єктами, і тільки на основі покарання фізичних осіб, які вчинили такі злочини, може бути забезпечено дотримання положень міжнародного права», – зазначено в тексті рішення Нюрнберзького трибуналу від 1 жовтня 1946 року, котрим уперше в міжнародно-правовій практиці було встановлено принцип індивідуальної кримінальної відповідальності особи.

34

У Резолюції № 95 від 11 грудня 1946 року Генеральна Асамблея ООН підтвердила принципи міжнародного кримінального права, викладені в Статуті Нюрнберзького трибуналу та використані в тексті його вироку. Відповідно, вже в Резолюції № 177 від 21 листопада 1947 року ГА ООН наполягає на першочерговій потребі кодифікації міжнародних злочинів та принципів, що містилися в статуті та вироку Нюрнберзького трибуналу, поклавши це завдання на спеціально створену Комісію міжнародного права. Як результат, перший проект «Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства» з'явився вже 1954 року, однак ГА ООН ухвалила рішення про відкладення його розгляду до схвалення визначення поняття «агресія». Фактично ж робота комісії відновилася тільки 1989 року, у відповідь на прохання Тринідаду і Тобаго про створення міжнародного кримінального суду, котрий мав би юрисдикцію, що поширюється на незаконний обіг наркотичних засобів. Коли 1993 року на території колишньої Югославії вибухнув збройний конфлікт, військові злочини, злочини проти людяності й геноцид у формі «етнічних чисток» знову привкували увагу міжнародної спільноти. Зосередившись на необхідності покарання осіб, винних у цих діяннях, ООН створила Міжнародний трибунал для колишньої Югославії, а пізніше – і для розслідування подій, пов'язаних зі вчиненням геноциду в Руанді 1994 року. Статути цих кримінальних судів (котрі, однак, діяли на основі реалізації повноважень *ad hoc*), а також нормативно-правове підґрунтя, отримане ще на основі Нюрнберзького та Токійського процесів, створили основу для Статуту нового постійно діючого органу юстиції – Міжнародного кримінального суду (МКС).

Хоча напередодні підписання документа в Римі позиції держав розділилися. Занепокоєні питаннями захисту власного суверенітету й дотримання свобод їхніх громадян, США, Китай та Індія виступили за створення своєрідного «символічного суду» – суду *ad hoc*, котрий Рада Безпеки ООН могла б активізувати виключно

в кризових ситуаціях. Як наслідок, неможливість забезпечити так звану універсальну юрисдикцію Суду, тобто поширення його компетенції на всі злочини з міжнародного права, незалежно від того, де, ким і коли вони були здійснені, створили в кінцевому підсумку низку «прогалів» у його роботі та повноваженнях. Під час схвалення Статуту Суду 17 липня 1998 року проти документа проголосували сім держав: США, Китай, Ізраїль, Ірак, Лівія, Ємен та Катар. 21 держава утрималася. До речі, пізніше, за часів правління Президента США Білла Клінтона, 31 грудня 2000 року Вашингтон підписав Римський статут. Проте чи не одразу після вступу на посаду наступний американський лідер Джордж Буш-молодший удався до безпрецедентного дипломатичного акту «відкликання підпису», поставленого під текстом Статуту МКС, і надалі намагався ослабити цей орган кримінального правосуддя.

Однак юрисдикція Суду, ретельно сформульована в Статуті (ст. 12–14), ґрунтується на принципі комплементарності, згідно з яким МКС може здійснювати свою юрисдикцію лише в тому разі, якщо національний суд не здатний або не готовий до реального застосування своїх повноважень. Для поширення юрисдикції Суду на територію конкретної держави вона повинна **погодитися стати учасником Статуту, ратифікувавши його або приєднавшись до нього**. Застосування «автоматичної юрисдикції» вважається значним досягненням міжнародного кримінального права, бо в минулому визнання юрисдикції в більшості випадків залежало від додаткової згоди держави.

Юрисдикція Суду не має ретроактивного характеру. Він може розглядати злочини, вчинені виключно після набрання чинності Статутом та створення самого Суду, тобто після 1 лип-

Палац юстиції, де відбувався Нюрнберзький процес

ня 2002 року. МКС може здійснювати свою юрисдикцію в тій чи іншій конкретній справі за умови, якщо держава, на території якої було вчинено злочин, або держава, громадянином якої є обвинувачений, виступає учасницею Статуту. **Держави, що не є учасницями Статуту, також можуть визнавати юрисдикцію Суду на разовій основі** (приміром, у результаті схвалення 25 лютого 2014 року Заяви № 4269 Верховної Ради України щодо визнання нашою державою юрисдикції МКС стосовно злочинів проти людяності, скоєних найвищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків і масового вбивства громадян під час мирних акцій протесту в період із 21 листопада 2013 року до 22 лютого 2014 року). Суд може бути також наділений юрисдикцією щодо справ, переданих йому Радою Безпеки ООН, незалежно від того, чи є пов'язані з ними держави учасницями Римського статуту.

До речі, Міжнародний кримінальний суд засновано як незалежний ор-

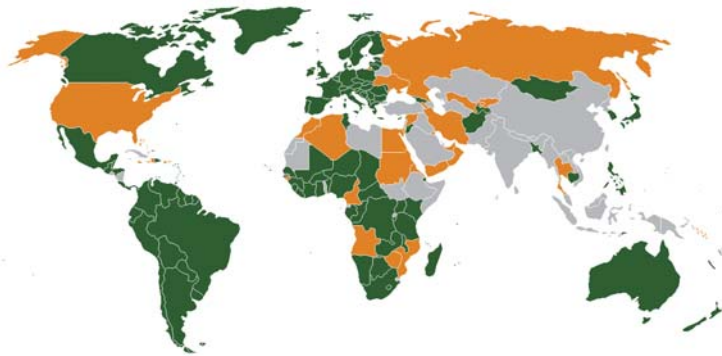
ган, котрий діє без відповідного мандата ООН. Згідно зі ст. 5 документа **юрисдикція Суду обмежується найсерйознішими злочинами, котрі викликають занепокоєність усієї міжнародної спільноти, – геноцидом, злочинами проти людяності, воєнними злочинами, злочином агресії**. Причому Статут містить детальний перелік складів злочинів, котрі можуть підпадати під юрисдикцію МКС. Однак, за відсутності документального визначення поняття «агресія», сьогодні **низка країн вважає, що тільки Рада Безпеки ООН має право визначати факт здійснення такого акту, інша ж група схиляється до можливості надання цього права ГА ООН чи самому МКС**. Хоча нині ще не зафіксовано випадків, за яких МКС мав би звернутися до ООН із запитом щодо витлумачення поняття «агресія».

Структурно МКС складається з Президії, Апеляційного відділення, Судового відділення та Відділення попереднього провадження. До складу Президії входять голова Суду, а також перший і другий віце-голови МКС, котрі обираються абсолютною більшістю голосів суддів на трирічний термін і можуть бути переобрані лише раз.

Загалом до складу МКС входять 18 суддів, які обираються на 9 років Асамблеєю держав-учасниць, до того ж кожна з регіональних груп географічного розподілу повинна бути представлена принаймні двома суддями. Нині 3 суддів представляють Східну Європу, 3 – Азію, 4 – Африку, 3 – Латинську Америку, решта 5 – Західну Європу та інші держави. Всі судді обираються за двома списками. У списку «А» – особи, які є визнаними фахівцями у сфері кримінального права і процесу, а також мають необхідний досвід роботи на посаді судді, прокурора або адвоката в цій галузі. Список «В» складається з осіб, які є авторитетними фахівцями в царині міжнародного гуманітарного права і права прав людини та, окрім цього, мають великий досвід юридичної практики.

Канцелярія прокурора МКС є незалежним органом, уповноваженим здійснювати кримінальне переслідування відповідальних за злочини осіб та висувати їм обвинувачення. Незалежність прокуратури гарантується процесом обрання прокурора та його заступників, котрий відбувається на основі голосування Асамблеї держав-учасниць. Термін повноважень прокурора становить 9 років. Він не може бути обраний повторно й не повинен представляти одну державу. З 2012 року цю посаду обіймає представниця Гамбії Фату Бенсуда.

Згідно зі ст. 15 Статуту прокурор МКС може розпочати розслідування щодо будь-якої держави-учасниці документа за своєю ініціативою (*proprio motu*). Проте така ініціатива підлягає низці контрольних процедур. По-

Держави-учасниці Міжнародного кримінального суду (ті, котрі ратифікували, – зеленого кольору, а ті, котрі підписали, але не ратифікували, – жовтого)

перше, прокурор не може проводити розслідування, якщо держави готові й здатні проводити такі розслідування за власною ініціативою. По-друге, до початку розслідування прокурор повинен представити всі зібрані матеріали й отримати дозвіл Палати попереднього провадження, що складається з трьох суддів. Підозрювані й відповідальні держави мають право опротестувати дії прокурора на стадії розслідування. Держави й обвинувачені можуть також оспорювати юрисдикцію Суду або прийнятність справи до провадження на стадії її розгляду. Ці заходи дають широкі можливості для забезпечення достатньої доказової бази під час проведення розслідування та судового переслідування з боку МКС.

Положення Статуту поширюються на всіх осіб без винятку, незалежно від обійманої посади. **Посада глави держави, члена уряду чи парламенту, обраного представника чи співробітника уряду в жодному разі не звільняє осіб від кримінальної відповідальності згідно з положеннями Статуту Міжнародного кримінального суду і не є основою для пом'якшення вироку** (ст. 27).

Недоторканність або спеціальні процедурні правила, пов'язані з посадою, що її обіймає особа, згідно з національним або міжнародним правом також не можуть перешкоджати поширенню на цю особу юрисдикції МКС. До речі, **воєначальник несе кримінальну відповідальність**

за злочини, вчинені військово-службовцями, які перебувають під його командуванням і контролем. Кримінальна відповідальність також настає, якщо воєначальник знав або повинен був знати, що військово-службовці здійснювали або збиралися вчинити такі злочини, але при цьому не вжив заходів щодо запобігання або припинення їх вчинення (ст. 28).

Так, 21 липня 2008 року Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт Президента Судану Омара аль-Башира за обвинуваченням у геноциді у зв'язку з конфліктом у Дарфурі. Отже, аль-Башир став першим чинним главою держави, проти якого було висунуто обвинувачення органом міжнародної юстиції. А 4 березня 2013 року один із обвинувачених у справі щодо ситуації в Кенії Ухуру Кеніата був обраний президентом цієї країни під час загальних виборів.

Відтак, наразі діяльність МКС поволи набирає обертів. Проте відсутність підписів лідерів провідних держав світу під текстом Римського статуту часто нівелює його значення в очах представників іншої частини світової спільноти, котра, можливо, зважає всі «за» і «проти» долучення до документа. Хоча варіативні можливості ініціювання провадження та висунення обвинувачень, у принципі, уможливають здійснення правосуддя щодо будь-якої особи, незалежно від її національного чи територіального походження, а також посадового статусу.

Добірка Віче журналу

Станом на 2013 рік Римський статут ратифікували 122 держави. Зі 193 держав-членів ООН документ ратифікувала 121 країна (Острови Кука не є членом ООН), 31 – підписала, але не ратифікувала, а 41 – не підписала взагалі.

Україна підписала Статут 20 січня 2000 року, однак не ратифікувала його. Згідно з висновком Конституційного Суду України 2001 року комплементарність юрисдикції МКС порушує норми Основного Закону держави, тому без внесення змін до Конституції України його ратифікація видається неможливою.

Російська Федерація підписала Римський статут 13 вересня 2000 року, проте ще не ратифікувала його й, отже, не є державою-учасницею Міжнародного кримінального суду. При цьому Росія співпрацює з МКС і бере участь у його роботі як спостерігач.

Від часу свого заснування Суд отримав скарги про передбачувані злочини принаймні в 139 країнах, однак сьогодні прокурором МКС порушено розслідування щодо восьми ситуацій в Африці: в Демократичній Республіці Конго, Уганді, Центральній-Африканській Республіці, суданському регіоні Дарфур, Кенії, Лівії, Кот-д'Івуарі та Малі. Зокрема, чотири справи було передано до суду самими державами як зацікавленими сторонами (Уганда, ДРК, ЦАР та Малі), дві надійшли на основі клопотання Ради Безпеки ООН (Дарфур і Лівія), а дві були розпочаті за власною ініціативою прокурора (Кенія та Кот-д'Івуар).